

עלון שבועי נחלת שדה

חידושי תורה בדרך הדרוש
והאגדה על פרשת השבוע

מאת מחבר סדרת הספרים "נחלת שדה" על התורה והמועדים

ע"פ פרשת שמות תש"ע י"א ח' אלול 2017

לתגובות/הערות/דרשות והרצאות ניתן לפנות לטלפון – 050-4145482,

ניתן לקבל את העלון במייל etayba1@gmail.com

הנושא: מטה משה

היתה לי והיא היתה מבינתו דעת". שה"מקל" מסמל אמונה, להאמין שהקב"ה יפתח ליבו בתורה ויצליח.

בזה יבואר עוד, מובא מדרש זרובבל (שהוא מוסמך מהקדמונים, וגם המהרח"ו בספרו עץ הדעת טוב פרשת ויחי מביא ממנו), וז"ל: "ואני זרובבל שאלתי לשר צבא ה' על אודות אותות הקץ, ויאמר אל מטה ישועות יתן ה' לחפצי בה אם מנחם בן עמיאל. והמטה הוא שוהם הוא הגנוז ברקת עיר נפתלי, והוא המטה אשר נתן ה' לאדם ולנח ולשם, לאברהם וליצחק ויעקב ויוסף, למשה ואהרן, ליהושע ולדוד המלך. ומשם יוציאהו אליהו ויתנו לאדם שמו נחמיה בן חושיאל בן אפרים בן יוסף, והוא ביאנו אל חפצי בה אם מנחם בן עמיאל". ע"כ.

ומבואר במדרש כי המטה שממתין למלך המשיח נמצא בעיר "רקת", שאומרת הגמרא במגילה (ו.) שהיא טבריה, ולפי דרכינו יש לומר, כי טבריה נקראה כן משום ש"טובה ראייתה" (מגילה שם), היינו שהנמצאים בה רואים ומכירים בבורא יתברך, ולכן המטה של המשיח המסמל את האמונה נמצא בעיר טבריה, שכל עניינה אמונה, ועתיד המשיח להתגלות בעיר טבריה.

כמו שכתב הרמב"ם (פ"ד מהלכות סנהדרין ה"ב), בתחילה כשנבנה המקדש, היו בית דין הגדול יושבין בלשכת הגזית שהייתה בעזרת ישראל; והמקום שהיו יושבין בו חול היה, שאין ישיבה בעזרה אלא למלכי בית דוד. וכשנתקלקלה השורה, גלו ממקום למקום. ולעשרה מקומות גלו, וסופן לטבריה; ומשם לא עמד בית דין גדול, עד עתה. וקבלה היא שבטבריה עתידין לחזור תחילה, ומשם נעתקין למקדש. עכ"ל. וכתב הרדב"ז בפירושו שם כתב, אמרו רז"ל שעתיד המשיח להגלות תחילה בגליל, ואפשר שהוא יסמוך ב"ד שם בטבריה שהיא חריבה עתה תבנה, ומשם יעלו לירושלים, יראו עינינו וישמח לבנו אמן. עכ"ל.

ובילקוט שמעוני (ויחי רמז קס"א) מובא: אמר ר' יוחנן טבריא היא משלמת למשיח. ובפרש"י על המדרש (בר"ר סו"פ ויחי) טבריא משלמת למשיח, משלמת הגאולה, שבטבריא פסקה סנהדרין שמשם ואילך לא גלתה, דשם ממתנת התורה עד שיבוא מלך המשיח. ע"כ. ולפי דברי הרמב"ם והרדב"ז זה מובן היטב, שהכוונה היא שסנהדרין יקומו בטבריה, ומשם יבוא המשיח.

המדרש (ילקוט שמעוני חוקת רמז תשס"ג) מביא: "קח את המטה", זה שאמר הכתוב: "מטה עוזך ישלח ה' מציון" זה המטה שהיה ביד יעקב אבינו שנאמר "כי במקלי עברתי", והוא המטה שהיה ביד יהודה שנאמר: "חותמך ופתילך ומטך אשר בידך". והוא היה ביד משה שנאמר "ואת המטה הזה תקח בידך". הוא היה ביד אהרן שנאמר "וישלך אהרן את מטהו". והוא היה ביד דוד שנאמר "ויקח מקלו בידו". והוא היה ביד כל מלך ומלך עד שחרב בית המקדש. וכן עתיד אותו המטה לימסר למלך המשיח, וכן עתיד לרדות בו את אומות העולם לכך נאמר "מטה עוזך ישלח ה' מציון".

ולכאורה מה ענין המטה שעבר מדור דור החל מיעקב אבינו אל יהודה משה ודוד עד מלך המשיח.

אלא כתב בספה"ק דגל מחנה אפרים (פרשת וישלח) לבאר את הפסוק: "כי במקלי עברתי את הירדן הזה" על פי מעשה שהיה עם זקיני הבעל שם טוב הקדוש, שפעם אחת עבר את נהר הנעסטר בלי שום "שם", רק היה מניח חגורו ועבר עליו. ואמר, שבאמונה גדולה הוא שעבר. וזה יש לומר שרימז יעקב אבינו עליו השלום "במקלי" גימטריא יעקב, היינו בשמו שהוא יעקב מידת אמת, והיינו לגודל אמונה שלו בזה עברתי את הירדן והבן. עכ"ל. נמצא כי המקל מסמל את האמונה, וכל גאולת משה אשר היתה על ידי המטה מלמדת את גודל האמונה שהיה למשה אהרן ולכל ישראל, ואשר בזכותה נגאלו. וכך גם ביאת המשיח תלויה במידת האמונה, אשר על ידה נזכה שיתגלה המטה של המשיח ויגאלנו בו.

בזה נבין דברי הירושלמי (נדרים פ"ט ה"א, ובמועד קטן פ"ג ה"א) שמביא מעשה בזקן אחד שנדר נדר והתחרט עליו ובא לבקש שיתירו לו את הנדר. אולם אף חכם לא הצליח למצוא פתח לנדרו, עד שהגיע רבי שמעון בן אלעזר (שהגמרא בחולין ו. אומרת שהיה תלמידו המובהק של רבי מאיר) ובחכמתו הצליח למצוא לו פתח. כשבאו לשבחו על חכמתו הגיב, כי אין זה מחכמתו אלא "מקלו של רבי מאיר היתה לי והיא היתה מבינתו דעת".

ויש להבין מה מעלת מקלו של רבי מאיר המועיל לתוספת דעת וחכמה?

אלא הרחבנו בספר נחלת שדה (פרשת בראשית אות א') שחלק מההצלחה בתורה היא בכוחה של האמונה, שצריך להאמין שיש מי ש"חונן לאדם דעת" - בלידתו, אבל גם "ומלמד לאנוש בינה" שבעתיד יראה את ההצלחה גם אם עתה עדיין לא רואה הצלחה. וזהו "מקלו של רבי מאיר

ד'ישותיה [שהיו לו שבע גולגולות], כל כריעה זכרע נתר חד רישיה, אמר להו למחר, אי לא איתרחיש ניסא, סכינתין". ע"כ.

ומבאר הרמ"ע מפאנו, כי אביי היה גלגול של האיש הזקן שהכניס את הפלגש (שבגבעה) בביתו תחת צל קורתו ורב אחא בר יעקב היה גלגול בעלה של הפילגש, והתנין דהיינו המזיק הזה שהיה בביהמ"ד הוא היה האשה הפילגש שהתעללו בה בגבעה וכל התלמידים שזקוק ע"י המזיק הם היו גלגול כל אותן האנשים שהתעללו בה. והענין הוא כי הואיל שבבית אביי (בגלגול הראשון) היה המעשה, לכן עתה ביישבתו היה המזיק. ואביי הבין כל זה והוא לא היה יכול לתקן הואיל והקלקול הראשון היה בביתו, ועתה כשבר אבא בר יעקב (שהיה בעלה של הפילגש כנ"ל), אמר אביי שלא יתנו לו בביתם לישן, כי אפשר שהיות שיש לו קורבה ושייכות בפילגשו כשילין שם יהיה לו נס לבטל את המזיק שנעשה מפילגשו, וכן היה שבכל כריעה וכריעה גירש (ונפל) ראש אחד עד שגירש אותו לגמרי משם.

נמצא כי אביי בגלגולו בא לתקן את ענין פילגש בגבעה. בזה נבוא ונבאר, המשנה במסכת פאה (פ"א מ"א) אומרת: אלו דברים שאדם אוכל פרותיהן בעולם הזה והקנהן קימת לו לעולם הבא. פבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחברו ותלמוד תורה כנגד פלגש. כלומר, זכות לימוד התורה יתירה על זכותן של כל מצוות גמילות חסדים גם יחד.

אולם לכאורה מצינו במסכת ראש השנה (יח.) לא כך, שהגמרא שם אומרת, שאביי ורבה היו כוהנים מזרע עלי, אשר הם נעשו ש"ימותו אנשים" כלומר בהיותם בחורים צעירים. מספרת הגמרא, שבכל זאת הם ניצלו ורבה שעסק רק בתורה חי עד גיל ארבעים שנה, ואילו אביי שעסק בתורה ובגמילות חסדים – חי ששים שנה.

ולכאורה, מה עשה רבה באותן שעות שאביי עסק בגמילות חסדים? בטח שהוא לא בזבז אותן אלא ישב ועסק בתורה, אם כן בשעה שאביי עסק בגמילות חסד רבה ישב ולמד תורה, ובכל זאת אביי זכה לאריכות ימים יותר מרבה? המסקנה המתבקשת היא, שזכות גמילות החסדים של אביי עולה על זכות לימוד התורה של רבה, והרי המשנה בפאה אומרת: "ותלמוד תורה כנגד כולם"?

ונראה לפרש, כי הלימוד תורה של אביי היה שונה משאר האמוראים, מכיון שאביי בא לתקן את חטא פילגש בגבעה אשר שם חכמי ישראל נמנעו מללמד את העם תורה, לכן אביי הולך אל העם שבשדות ומלמדם תורה, נמצא כי תורתו היתה תורה שיש עמה חסד, שלא הסתפק בכך שהוא יודע תורה אלא היה הולך להמון העם משכנעם לעסוק בתורה ומלמדם.

ולכן מצינו במסכת שבת (ק"ח): אמר אביי: תיתי לי, דכי חזינא צורבא מרבנן דשלים מסכתיה, עבידנא יומא טבא לרבנן. היינו, אביי כשהיה רואה תלמיד חכם צעיר (כמו שכתב רש"י בתענית ד. צורבא מרבנן - בחור חריף, כמו בייעי דצריבן במסכת ביצה (ז), תלמיד חכם זקן לא קרי צורבא, אלא הוא מרבנן קרי ליה. ע"כ), שזכה לסיים מסכת, היה עורך סעודה לכל בני השיבה כדי לעודדו להרבות עוד ועוד בלימוד התורה הקדושה, ובזה תיקן את חטא פילגש בגבעה אשר שם התלמידי חכמים לא היה איכפת להם מידיעת התורה של העם.

מעתה אין מקום לקושיה, כיצד גברה זכות גמילות חסדים של אביי על לימוד התורה של רבה, משום שגמילות החסד של אביי היתה למעשה תורה עם גמילות חסד – תורת חסד על לשונו.

הגמרא בהוריות (י"ד) מספרת, שכאשר נפטר רב יוסף ונתפנה מקום ראש הישיבה של פומבדיתא, היו ארבעה מועמדים: אביי, רבא, רב זירא, ורבה בר מתנה. ולא ידעו בני הישיבה מי מהארבעה יש למנות ראש ישיבה, והסכימו ביניהם כי מי שיצליח לומר דבר הלכה שלא יוכלו להקשות עליו ולפרוך את דבריו, הוא יהיה לראש.

והנה אע"פ שרבא הצטיין בחריפותו ועל רב זירא נאמר: חריף ומקשה. ועל רבה בר מתנה נאמר מתון ומסיק הלכה. בכל זאת על שלושתם הקשו קושיות ופרכו את ההלכה שהם אמרו, ורק על ההלכה שאביי אמר לא היתה קושיה והוא נתמנה לראשות הישיבה, וקם רבא ואמר: נחמני פתח! כי מן השמים נועדת להיות לראש.

ויש להבין, מדוע אביי נבחר מן השמים להיות ראש ישיבה?

אולם לפי דרכינו יש לומר, הגמרא בתמורה (טז) דורשת על הפסוק "רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה'" (משלי כ"ט, ג') בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה, אם מלמדו "מאיר עיני שניהם ה'", ואם לאו "עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה'" (משלי כ"ב, ב') מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טיפש, טיפש לזה עושה אותו חכם". זאת אומרת אותו אדם השקוע באנוכיותו שאינו מוכן לוותר מן זמנו כדי ללמד לחברו, ייענש בעונש הגדול ביותר חורבן דעתו וחכמתו, כי ה' נוהג עם האדם מדה כנגד מדה אם מלמד לחברו אינו גם ה' יקיים בו "המלמד תורה לעמו ישראל", "מאיר עיני שניהם ה'".

לפי זה כיון שאביי כל מהותו היתה ללכת וללמד תורה את המון העם, בכדי לתקן את חטא פילגש בגבעה, לכן מן שמיא קא זכו ליה, שיתרבה חכמתו ודעתו ונעשה לראש ישיבה כדי להרבות עוד תורה ברבים.

כתב המהר"ל בחידושי אגדות (על מסכת גיטין ו:): על הפסוק הפותח את ספר שמואל: "ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וגו'". הפתיחה של "ויהי" היא בוי"ו החיבור ובא להורות, כי ספר זה הוא המשך לסוף הספר הקודם ספר שופטים, המסיים בענין פילגש בגבעה.

ונראה לבאר מה ענין השייכות בין אלקנה לבין פילגש בגבעה, כי מובא בתנא דבי אליהו רבה (פרק י"א) שסיבת החטא של פילגש בגבעה היה שחכמי ישראל לא היה איכפת להם מאנשי הדור, ולא דאגו שילמדו תורה ויקיימו מצוות, אלא כל חכם וחכם אמר שלום עליך נפשי וכך אומר התנא דבי אליהו רבה: ושמא תאמר אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בנימין מפני מה נהרגו? לפי שהיה להם לסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר עמהם, היה להם לילך ולקשור חבלים של ברזל במתניהם ולהגביה בגדיהם למעלה מארכובותיהן ויחזרו בכל עיירות ישראל, יום אחד ללכיש, יום אחד לבית אל, יום אחד לחברון, יום אחד לירושלים וכן בכל מקומות ישראל. וילמדו את ישראל דרך ארץ בשנה ובשנים עד שיתישבו ישראל בארצם. כדי שיתגדל ויתקדש שמו של הקב"ה בעולמות כולן שברא מסוף העולם ועד סופו. והם לא עשו כן אלא כשנכנסו לארצם כל אחד ואחד מהם נכנס לכרמו וליינו ולשדהו ואומרים, שלום עליך נפשי, כדי שלא להרבות עליהן את הטורח וע"י. וכשעשו בני בנימין דברים מכוערין ודברים שאינן ראויין, באותה שנה ביקש הקב"ה להחרוב את כל העולם כולו, אמר הקב"ה: לא נתתי לאלו את א"י אלא כדי שיקראו וישנו ויעסקו בתורה כל ענין בזמנו וילמדו ד"א, אמר הקב"ה: לא כך כתבתי בתורתי אע"פ שאין בהם בישראל ד"ת אלא דרך ארץ בלבד יקוים בהם בישראל הכתוב (ויקרא כו) "ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו וגו'", אבל אם תעשו את התורה והמצוות אחד מכם ירדוף אלף ושנים מכם יניסו רבבה. שנאמר (דברים ל"ב) "ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה וגו'". לפיכך בגבעת בנימין שלא היו עוסקין בתורה ובדרך ארץ. נתקבצו ויצאו למלחמה ונהרגו בהם שבעים אלף. ומי הרג את כל אלה? הוי אומר לא הרג אותן אלא הסנהדרי גדולה שהניח משה ויהושע ופנחס בן אלעזר. ע"כ.

נמצא כי שורש החטא של פילגש בגבעה היה בכך שנמנעו מללמד תורה את המון העם ואת הדרך אשר ילכו בה, ואילו אלקנה נהג בדרך הפוכה, היה דואג להמון העם ומתחכם לעלייה לרגל ולקיום מצוות, וכדברי התנא דבי אליהו רבה (פרק ח'): כיוצא בדבר אתה אומר: "ויהי איש אחד מן הרמתים צופים מהר אפרים ושמו אלקנה וגו'", אלקנה היה עולה לשילה ארבעה פעמים בשנה, שלשה מן התורה ואחת שקיבל עליו הוא נבדבה. שנאמר "ועלה האיש ההוא מעירו מימים ימימה להשתחוות ולזבח לה' צבאות בשילה וגו'", עלה אלקנה ואשתו ובניו ובתי בתו ואחיו ואחיותיו וכל קרוביו היו עולין עמו, ואמר להם: למדו דרך עבודה מן הכנענים ומן העכו"ם שעשו דרך עבודה לע"ז שלהם אע"פ שהם הבל וריק, ק"ו שאתם צריכים לעשות דרך עבודה ולעלות לפני ארון ברית ה' שהוא אל חי וקיים, בריך שמיא לעלם ולעלמי עלמיא. אמר להם: שיעלו כולם עמו.

וכשעולים עמו בדרך היו לנין ברחובה של עיר והיו מתקבצין האנשים לגד והנשים לבד, שכן האיש היה מדבר עם האיש והאשה עם האשה וגדול עם הקטן, והיתה המדינה מרגשת, והיו שואלים להן להיכן תלכו? ואומרים להם: לבית האלהים שבשילה שמשם תצא תורה ומעשים טובים! ואתם למה לא תבואו עמנו ונלך ביחד?

מיד עיניהם משגרות דמעות ואומרים להם: נעלה עמכם, וכן אמר להם עוד הפעם, עד שעלו עמו לשנה הבאה חמשה בתים ולשנה האחרת עלו עמו עשרה בתים, ולשנה האחרת הרגישו כולם לעלות והיו עולין עמו כמו ששים בתים, ובדרך שהיה עולה שנה זו אינו עולה לשנה האחרת, עד שהיו כל ישראל עולין והיה אלקנה מכריע את כל ישראל לכף זכות, וחינך אותם במצות וזכו רבים על ידו.

הקב"ה שהוא בוחן לבות וכליות אמר לו לאלקנה: אתה הכרעת את ישראל לכף זכות וחנכת אותם במצות וזכו רבים על ידך, אני אוציא ממך בן שיכריע את כל ישראל לכף זכות, ויחנך אותם במצות ויזכו רבים על ידו. הא למדת בשכר מעשה אלקנה שמואל. ע"כ.

נמצא שאלקנה בזיכוי הרבים שלו תיקן את העוולה שהיתה בזמן פילגש בגבעה, ולכן הסמיך הכתוב ופתח ב"ויהי איש אחד מן הרמתיים צופים".

בזה נבוא ונבאר מה שכתב בספר גלגולי נשמות להרמ"ע מפאנו (סימן כה), שהגמרא בקידושין (כ"ט): מביאה בענין דיני קדימה ללימוד התורה מי קודם האב או הבן: "תנו רבנן, הוא ללמוד ובנו ללמוד, הוא קודם לבנו. רבי יהודה אומר, אם בנו זקן וממולח ותלמודו מתקיים בידו, בנו קודמו, כי הא דרב יעקב בריה דרב אחא בר יעקב, שדריה אבוא לקמיה דאביי. כי אתא, חזייה דלא הוה מחדדין שמעתיה. א"ל: אנא עדיפא מינך, תוב את, דאיזיל אנא. שמע אביי דקא הוה אתי, הוה ההוא מזיק בי רבנן דאביי, דכי הוה עיילי בתרין אפילו ביממא הוה מיתזקי, אמר להו: לא ליתב ליה אינש אושפיזא, אפשר דמתרחיש ניסא, על, בת [ל רש"י] בההוא ביה רבנן, אידימי ליה [מזיק רש"י] כתיניא דשבעה